

omstandigheden. De periode 8-17 september werd gekenmerkt door een voortdurende stroom depressies die voor veel regen en wind (voornamelijk ZW en Z) zorgden. In de nacht van 17 op 18 september draaide de wind van ZW naar NO en brak de bewolking. Op 18, 19 en 20 september was het nagevoel onbewolkt. Deze markante weersverandering heeft vermoedelijk veel kiekendieven die dagen achtereenvolgend niet verder waren getrokken, doen besluiten verder zuidwaarts te trekken. Waar deze vogels zich gedurende de voorafgaande slechtweertperiode hebben opgehouden, blijft gissen. Gelet op de tijd van doorkomst (de meeste vogels passeerden enkele uren na zonsopkomst) lijkt Flevoland niet erg waarschijnlijk en moet eerder aan het noordelijke Deltagebied worden gedacht. Dat alleen al uit dit gebied heel wat kiekendieven kunnen wegtrekken, blijkt wel uit het aantal broedparen dat voor het gehele Deltagebied voor 1992 op 150 werd geschat (Meininger *et al.* 1993).

Summary *Strong autumn migration of Marsh Harriers Circus aeruginosus*

During early-morning counts of visible landbird migration, 31 Marsh Harriers passed within 3.5 h near Sas van Gent, Zeeuws-Vlaanderen, Delta area, SW-Netherlands on September 18, 1993. Seven more birds were observed migrating south during the following three days. Altogether, three males, five females, 26 subadults and four birds of unknown sex and age were recorded in four days. All birds flew rather high, and between SE and SSW.

The observation site is situated in the middle of flat, open arable land, far from any feature that could influence raptor migration. An explanation for this relatively large number of migrating Marsh Harriers in a single day in this type of landscape is sought in meteorology. Through September 17, it was completely overcast and rainy, with SW wind. By the 18th, weather had changed drastically: blue sky, dry and NE wind. Supposedly, Marsh Harriers interrupted their migration until better weather-conditions prevailed.

Literatuur

- BOEKEMA E. J., GLAS P. & HULSCHER J. B. 1983. Vogels van de provincie Groningen. Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis, Groningen.
- KWAK R. & LENSINK R. 1983. De trek over de telpost "Hoge Erf" Arnhem in 1982. LWVT, Arnhem.
- LANDELJKE WERKGROEP VOGELTREKTELLEN 1984. Verslag van de simultaantellingen van zichtbare landtrek in het voorjaar en het najaar van 1982 in Nederland. LWVT, Arnhem.
- 1987. Simultaantellingen van zichtbare landtrek in het najaar van 1985 in Nederland. LWVT, Den Haag.
- 1990. Simultaantellingen van zichtbare landtrek in het najaar van 1986 in Nederland. LWVT, Zoetermeer.
- 1992. Simultaantellingen van zichtbare landtrek in het najaar van 1987 in Nederland. LWVT, Beek-Ubbergen.
- MEININGER P. L., BERREVOETS C. M. & STRUCKER R. C. W. 1993. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 1992 met een samenvatting van veertien jaar monitoring 1979-1992. RWS-DGW, Middelburg.
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. Sovon, Arnhem.
- Franklin L. L. *Tombour, Postbus 616, B 9000-Gent*

Eerste broedgeval van de Grote Mantelmeeuw *Larus marinus* in Nederland

De Grote Mantelmeeuw is een algemene broedvogel van voornamelijk rotsachtige kusten aan weerszijden van het noordelijke deel van de Atlantische Oceaan. In de loop van de twintigste eeuw is de Grote Mantelmeeuw in Noord-Amerika en NW-Europa sterk in aantal toegenomen en heeft de soort zijn verspreidingsgebied in beide werelddelen aanzienlijk naar het zuiden uitgebreid (Voous 1960, Glutz von Blotzheim & Bauer 1982, Cramp & Simmons 1983, Vauk & Prüter 1987). De soort broedt sinds 1925 in Frankrijk met aan het einde van de jaren zeventig reeds meer dan 1000 broedparen, en sinds 1930 in Denemarken, waar in het midden van de jaren zeventig jaarlijks al bijna 500 broedgevallen waren (Glutz von Blotzheim & Bauer 1982, Cramp & Simmons 1983, Vauk & Prüter 1987). In Duitsland heeft de Grote Mantelmeeuw zich in het midden van de jaren tachtig gevestigd: 1984 Oostzeekust (Nehls & Sperlich 1986), 1985 westelijk Waddengebied (Zang *et al.* 1991) en 1988 waddenkust Sleeswijk-Holstein (Gloe 1991). Zowel langs de Oostzeekust als langs de westkust van Sleeswijk-Holstein wordt nu geregeld gebroed. In 1990 werden in het Deens-Duitse Waddengebied drie broedparen vastgesteld (Common Secretariat for the Cooperation on the Protection of the Wadden Sea 1992), in 1991 zes (Samenwerkingsverband SOVON, Landesverwaltungsamt Niedersachsen, Landesamt für den Nationalpark Schleswig-Holsteinisches Wattenmeer en Skov- og Naturstyrelsen). Een mogelijke vestiging van de Grote Mantelmeeuw in ons land leek gezien deze ontwikkelingen slechts een kwestie van tijd.

Op 24 mei 1993 werd door HJPV een bezoek gebracht aan de gemengde kolonie van Zilvermeeuwen *L. argentatus* en Kleine Mantelmeeuwen *L. fuscus* in het natuurgebied de Middelpaten in het Veerse Meer (Zld.). Bij dit bezoek werd op een strekdam die op 10 m uit de wal als oeverbescherming is aangelegd, een nest met één ei van een Grote Mantelmeeuw gevonden.

De rondvliegende en alarmerende vogels trokken bij het betreden van het bewuste gebied direct

de aandacht. Nadat de waarnemer de plek met de alarmerende vogels was gepasseerd, zag hij achterom kijkend een van de twee vogels op de strekdam in broedhouding zitten op de plaats waar later het nest werd gevonden. De vogels werden daarna ruim een uur op een afstand van 35 m vanuit een schuilhut geobserveerd. Beide waren geheel uitgekleurd. Drie minuten nadat de schuiltent was opgesteld, landde een van de twee vogels, waarschijnlijk het mannetje, nabij het nest en ging even later op het ei broeden. De andere vogel zat gedurende de gehele waarnemingsperiode op een paal in het Veerse Meer in de buurt van de nestplaats. Ook na het afbreken van de schuilhut keerde de mantelmeeuw weer snel naar het nest terug en hervatte het broedproces.

De bovenlaag van de strekdam waarop het nest lag, bestond voornamelijk uit kiezels. Het forse nest lag op de kiezels, ingeklemd tussen een basaltblok en een aangespoelde balk. De habitat deed HJPV sterk denken aan de habitat waarin hij eerder Grote Mantelmeeuwen langs de westkust van Zweden had zien broeden. De nestplaats had geen relatie met de verderweg gelegen kolonie van Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen. Wel broedden er op de strekdam ongeveer 40 paren Kokmeeuwen *L. ridibundus* en enkele paartjes Visdieven *Sterna hirundo*. Het nest van de Grote Mantelmeeuw lag 15 m verwijderd van het dichtstbijzijnde nest van een Kokmeeuw. Het ei mat 74.353.3 mm. Rond de nestplaats werden naast enkele visgraten veel opgehakte krabbeschilden gevonden.

Op 28 mei werd het gebied door ons gezamenlijk bezocht. Reeds bij nadering van de nestomgeving werd gevreesd dat er iets niet in de haak was. Er zat namelijk geen vogel meer op het nest en er werd niet gealarmeerd. Beide vogels zaten op twee nabijgelegen palen in het Veerse Meer. Bij inspectie van het nest bleek dit leeg. In de buurt van het nest werd een restant van de eischaal teruggevonden. De binnenzijde van de eidop vertoonde geen rode adertjes, wat erop wijst dat het ei niet is uitgekomen. Aangenomen moet worden dat het ei is gepredeerd of door een andere oorzaak verloren is gegaan. Ter plekke wordt geregeld door watertoeristen aangelegd en op bedoelde strekdam gelopen (R. Wink). Het is niet onmogelijk dat daarbij het ei is kapotgetrapt en daarna de inhoud door de vogels zelf is opgegeten.

Op 18 juni waren beide vogels nog steeds in de omgeving aanwezig (HJPV, Peter L. Meininger).

De vondst van een broedende Grote Mantelmeeuw in 1993 in ZW-Nederland kwam onverwacht, al lag een vestiging van de soort in ons land, gezien de recente ontwikkeling in het Duitse Waddengebied, wel in de lijn der verwachting. Hetzelfde jaar zijn in het Deltagebied ook tekenen van een tweede ves-

tigingspoging waargenomen. In april is door HJPV namelijk in een zilvermeeuwenkolonie op de Plaat van de Vliet in het Krammer-Volkerak een paartje adulte Grote Mantelmeeuwen gezien dat territoriaal gedrag en baltsgedrag vertoonde. Bij latere bezoeken zijn deze vogels daar echter niet meer aangetroffen, zodat een broedgeval in dit gebied hoogst onwaarschijnlijk lijkt. Daarnaast wordt door Van den Berg (1993) melding gemaakt van een nest met drie eieren in een kokmeeuwenkolonie (zonder nadere plaatsaanduiding en bronvermelding). Dit broedgeval betreft echter hetzelfde als het hier gerapporteerde, waarbij de nestinhoud door derden abusievelijk onjuist is doorgegeven (A. B. van den Berg).

De nestvondst en de waarneming van territoriale vogels met baltsgedrag in 1993 in Zeeland doen vermoeden dat wij aan de vooravond staan van de definitieve vestiging van de soort in ons land. De Grote Mantelmeeuw is de zesde meeuwesoort die zich in de loop van deze eeuw als broedvogel in Nederland heeft gevestigd. Eerder deden dat Stormmeeuw *L. canus* (1908), Kleine Mantelmeeuw (1926), Zwartkopmeeuw *L. melanocephalus* (1933, vanaf 1959 regelmatig), Dwergmeeuw *L. minutus* (1942) en Geelpootmeeuw *L. cachinnans* (1985) (Teixeira 1979, Eigenhuis 1986, van Swelm 1993). Tijdens de eeuwwisseling werd slechts door Zilvermeeuw en Kokmeeuw in ons land gebroed (Snouckaert van Schauburg 1908).

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de vestiging van de Grote Mantelmeeuw in ons land vanuit het noorden heeft plaatsgevonden. Al zou men dan misschien eerder een vestiging in het Waddengebied dan in het Deltagebied hebben verwacht. Maar ook in het Duitse Waddengebied werd de eerste vondst in het westen gedaan en pas daarna werd de soort op tussengelegen broedplaatsen aangetroffen. Het Veerse Meer ligt ongeveer even ver van de dichtstbijzijnde Franse en Engelse broedplaatsen verwijderd als van de Duitse broedplaatsen waar nu geregeld wordt gebroed. De vestiging in het Veerse Meer zou daarom theoretisch ook vanuit het zuiden of westen plaatsgevonden kunnen hebben. Op grond van de ringresultaten uit deze landen (overzicht in Glutz von Blotzheim & Bauer 1982, Cramp & Simmons 1983) ligt deze mogelijkheid echter niet voor de hand.

Het nest op de Middelpaten bevatte slechts één ei (normale legselgrootte twee tot drie, Glutz von Blotzheim & Bauer 1982, Cramp & Simmons 1983). Het ei was aan de kleine kant (Noorwegen gemiddeld 77.3 × 52.8 mm, Zweden 78 × 52 mm, Groot-Brittannië 77 × 54 mm: overzicht in Glutz von Blotzheim & Bauer 1982, Cramp & Simmons 1983). Beide karakteristieken zouden erop kunnen wijzen dat bij het broedgeval in het Veerse Meer vogels betrokken waren die voor de eerste keer aan het broedproces deelnamen. Dit past in

het algemene beeld dat het bij nieuwe vestigingen van grote meeuwen vaak om jonge vogels gaat die voor de eerste keer tot broeden komen.

Dankwoord Gaarne zeggen wij ing. B. R. Barkema, districtsbeheerder Zeeland van de Vereniging Natuurmonumenten, dank voor de uitnodiging om in het kader van ons meeuwenonderzoek de kolonie op de Middelplaten te bezoeken. Onze dank geldt ook R. Wink, toezichthouder van de Middelplaten voor de medewerking in het veld, drs A. B. van den Berg voor de nadere informatie over de onjuiste vermelding in Dutch Birding van de vondst van een drie-legsel en R. L. Vogel voor de informatie over de recente broedgevallen in het Deens-Duitse Waddengebied.

Summary *First breeding record of the Great Black-backed Gull Larus marinus in The Netherlands.*

On 24 May 1993, a Great Black-backed Gull nest with one egg was found on a stone groyne in Lake Veerse Meer, SW-Netherlands. The egg measured 74.3×53.3 mm, i.e., slightly smaller than mean size given in the literature. The parents were in fully adult plumage. One of the birds, probably the male, was constantly incubating the egg during a 75 min observation period. On 28 May, the nest appeared to be abandoned, and remains of the egg were found at some distance from the nest. The eggshell indicated that the egg was either predated or destroyed in some other way. On 18 June, the adults were still present near the nest site. This is the first breeding attempt of the species in The Netherlands and can be considered as a further southward expansion of the species along the mainland North Sea coast.

Literatuur

- VAN DEN BERG A. B. 1993. WP reports: July-August 1993. Dutch Birding 15: 230-235.
- COMMON SECRETARIAT FOR THE COOPERATION ON THE PROTECTION OF THE WADDEN SEA (ed.) 1992. Joint monitoring project for breeding birds in the Wadden Sea. Annual report 1990.
- CRAMP S. & SIMMONS K. E. L. (eds.) 1983. The Birds of the Western Palearctic. Volume 3. Oxford University Press, Oxford.
- EIGENHUIS K. J. 1986. Hybridisatie van de Geelpootmeeuw *Larus cachinnans* in Nederland in 1985. Oriolus 52: 55-58.
- GLOE P. 1991. Erste Brutnachweise der Mantelmöwe (*Larus marinus*) an der Festlandküste des westlichen Schleswig-Holstein. Corax 14: 127-132.
- GLUTZ VON BLOTZHEIM U. N. & BAUER K. M. 1982. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 8/1, Charadriiformes (3. Teil). Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- NEHLS H.-W. & SPERLICH W. 1986. Erste Brut der Mantelmöwe in der DDR. Falke 33: 133-145.
- SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG R. C. E. G. J. 1908. Avifauna Neerlandica. Meijer & Schaafsma, Leeuwarden.
- VAN SWELM N. D. 1993. Is de Geelpootmeeuw broedvogel in Nederland? Voordracht van de NOU-themadag over meeuwen en sterna's, gehouden op 3 april 1993. Limosa 66: 118.

- TEIXEIRA R. M. 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland.
- VAUK G. & PRÜTER J. 1987. Möwen. Arten, Bestände, Verbreitung, Probleme. Niederelbe-Verlag, Otterndorf.
- VOOUS K. H. 1960. Atlas van de Europese vogels. Elsevier, Amsterdam.
- ZANG H., GROSSKOPF G. & HECKENROTH H. 1991. Die Vögel Niedersachsens und des Landes Bremen Raubmöwen bis Alken. Naturschutz und Landschaftspflege in Niedersachsen, Hannover.

Harry J. P. Vercruisje, Girostraat 38, 5038 DN Tilburg

Arie L. Spaans, DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Postbus 23, 6700 AA Wageningen

Grutto en Kemphaan overwinteren in toenemende mate in Zeeuws-Vlaanderen

Door Martejn & Swennen (1984) en Castelijn *et al.* (1988) worden twee fenomenen beschreven die typisch Zeeuws-Vlaams kunnen worden genoemd: de overwintering van de Grutto *Limosa limosa islandica* en van de Kemphaan *Philomachus pugnax*. Sindsdien is het aantal overwinteraars van beide soorten verder toegenomen (tabel 1 en 2).

De overwinterende Grutto's foerageren bij laag water op het weke slik van het Paulinaschor, 8 km westelijk van Terneuzen, en overtijen ter plaatse of aan de Braakmankreek, 3,5 km ZO van het foeragegebied. Het waterpeil in deze kreek staat vanaf september tot en met maart *c.* 75 cm lager dan in de rest van het jaar. De oever valt daardoor droog en is een geschikte plaats om te overtijen. Ter plaatse worden de vogels geregeld geteld.

De Grutto's komen aan in augustus/september. Het maximum wordt bereikt in oktober-december. Reeds in januari neemt het aantal af en in februari zijn de meeste verdwenen (tabel 1). Tegen het einde van die maand of begin maart verschijnen er plotseling weer Grutto's. Deze zijn veel luidruchtiger, vertonen geen getijderitme en zijn voor het overgrote deel in zomerkleed. Dit deed lokale vogelaars vermoeden dat de overwinteraars tot de ondersoort *Limosa limosa islandica* behoren. Immers, deze ondersoort overwintert op de Britse Eilanden en in Bretagne en foerageert eveneens in getijdegebieden. Het definitieve bewijs kon echter pas worden geleverd met de vondst van enkele dode exemplaren. Op basis van de snavellengte was één exemplaar zeker *L. l. islandica* en een ander exemplaar, op basis van de tarsus, waarschijnlijk. Van vier andere kon de ondersoort niet met zekerheid worden vastgesteld (P. L. Meininger).

Ook Kemphanen verzamelen zich op het slik